

Hil dig, Frelser og Forsoner

ET NÆRLÆSNINGSFORSØG

Af *William Michelsen*

Dette er kun et forsøg på nærlæsning, fordi teksten i den forkortede form, der står i salmebogen, er mig som de fleste kirkegængere så bekendt, at det er umuligt at se bort fra denne form. Lad mig da begynde med at sige, at denne tekst altid har forekommet mig at hænge så godt sammen, at tilføjelsen af 3 strofer efter indledningsstrofen i første omgang kun virker forstyrrende. Noget »hul« imellem salmebogens 1. og 2. strofe mærkes ikke. De spørgsmål, der stilles i salmebogen 2. strofe, og som besvares i den derpå følgende, fremgår tydeligt nok af selve synet af den tornekrone og korsfæstede. Der behøves ingen nærmere begrundelse for dem. Det første – og det blivende – indtryk af dette billede af en verdens frelser, en religions stifter, at han nemlig er henrettet på den mest vanærende måde, er og forbliver dets absurditet. Det er ikke blot tragisk, men meningsløst at henrette en mand som politisk forbryder, der ikke blot ikke har planlagt eller iværksat noget som helst angreb på staten og udtrykkelig har sagt, at Guds rige, som han forkyndte, ikke er »af denne verden«. Og det er en grusom meningsløshed at dømme en mand som gudsbespotter, fordi han har helbredt syge og sindssyge på en helligdag. Man kan forstå, at det er gudsbespotteligt at kalde sig selv for Guds søn, hvilket er den eneste grund, der bliver tilbage for henrettelsen. Men denne grund falder bort for den, som tror, at Jesus talte sandt, når han sagde dette om sig selv. Udfra denne situation kræver salmebogens 2. strofe ingen nærmere begrundelse. Spørgsmålene ligger i den kristnes situation som kristen. Og denne situation er den normale udgangssituation for enhver salme. – Den ikke-kristne, som læser en salme eller deltager i en kristen gudstjeneste, er i en lidt anden situation – det er den, der forudsættes i digtet *De Levendes Land*, men ikke i salmen *O Christelighed!* – og den kirkegænger, der svæver mellem tvivl og tro (som de fleste) er i en vanskeligt definer-

bar situation. Da også Jesu disciple (ikke blot Thomas, men også Peter) var i denne situation ved visse lejligheder, lader det sig ikke gøre at frakende den tvivlende prædikant kristen. Det hører med til den kristnes tilværelse i denne verden at være tvivlende. Man går i kirke for at modvirke denne tvivlen. Man beder og synger og hører og læser såvel i kirken som andensteds ud fra denne vanskeligt definerbare situation, der måske bedst kan anskueliggøres ved en karakteristisk replik fra Det nye Testamente: »Jeg tror, hjælp min vantro!«

Så meget om salmen, som den står i salmebogen, og den salmesyngende danske kristnes situation, når han eller hun synger den. Nu til Grundtvigs tekst, som er en meget fri gendigtning af en latinsk salme fra før 1250, hvortil der ikke her kan tages hensyn. Jeg henviser til *Jørgen Elbeks* afhandling i Grundtvig-Studier 1959. Som det fremgår af dennes indledning (genoptrykt i Litteraturen i dag 1970) er den situation, der forudsættes i Grundtvigs originale fuldstændige tekst, ikke væsensforskellig fra den i det foregående beskrevne: Grundtvigs Sang-Værk er ikke en samling personlige digte, men noget der »gør krav på at være den nutidige danske menigheds entonige lovsang«.

Betragter man herudfra de tre udeladte strofer isoleret – og det kan man vanskeligt lade være med, når man kommer fra den almindeligt kendte form, studser man, jeg havde nær sagt som sædvanlig, over et par udtryk, der støder den konventionelle smag, fordi de synes at indblande en yderst utidig plat komik i salmen (»I dit røde Hav jeg havner« – »Gruelig med Dig er Spøgen«). Heller ikke ved den sidste salmebogsrevision, der ellers fører Grundtvigs salmer længere tilbage til originalteksten, har man vovet at lade disse udtryk indgå i den nutidige danske menigheds entonige lovsang. Dette forklarer i hvert fald udeladelsen af originalens strofe 3 og 4.

Vil man vurdere Grundtvig som salmedigter, tør man imidlertid ikke, og bør naturligvis ikke gå uden om dem.

Der er forøvrigt også i den forkortede form af salmen et par udtryk, som i det mindste fra begyndelsen har stødt mig: indledningsordet »Hil«, som minder om hyldesten til en feudaltherre, og anvendelsen af ordet »behager« i forbindelse med »Korsets Død« – det skurrer grelt imod mine tanker og følelser, selv om (eller måske netop fordi) det jo er rimord. Den slags ting har Grundtvig ingen hensyn taget til. For ham drejede det sig ikke om at tilfredsstille en konvention, hverken helt eller halvt, men om at *gengive en vision* så sandt

som muligt – og at gøre det i en strofeform, der ikke forandredes undervejs. Rim og rytme er i hans salmer noget, der hører med til den støbeform, der skulde give dem den for sangbarheden nødvendige fasthed. Begyndelsesordet er hans gengivelse af det latinske *Ave*. Henvendt til Maria kan det overraske os, fordi hun kun var »en fattig Kone«, som det hedder i den ældste Grundtvig-salme i salmebogen. Henvendt til den dømte, lidende, henrettede, er det grelt i sin absurditet.

Det er imidlertid denne absurde situation, som er digtets udgangspunkt – ikke opfundet af digteren, men liggende i kristendommens væsen. En anden påskesalme af samme digter, Arnulf af Louvain, er gendigtet på tysk af Paul Gerhardt og følger i vor salmebog efter Grundtvigs i Fr. Rostgaards oversættelse: O Hoved, højt forhånet. Tilbedelsen af den korsfæstede og tornekroneede forener de to salmer; men Grundtvigs stilholdning er en anden end både Gerhardts og Rostgaards, der går på ligheden mellem, hvad synderen »fortjente«, og hvad frelseren ufortjent måtte lide. Det er karakteristisk for Grundtvig, at han netop *ikke* gør mindste forsøg på at fremsuggerere en sådan lighed. (Jf. Magnus Stevns om Grundtvigs forhold til Kingos påskesalmer Gr.-St. 1949).

Der er endnu en nødvendig bemærkning at gøre, inden vi kan skyde disse udenværker til side og gå til selve teksten, nemlig den, at læsersituationen er principielt forskellig fra den syngendes, rettere: lovsyngendes situation. Dette gælder også kristne læsere. At læse en salme er noget andet end at synge den. Hvis man læser et digt som Kirke-Klokken eller De Levendes Land, mærkes denne forskel ikke, fordi de to digte netop ikke primært er salmer. Men over for Hil dig, Frelser og Forsoner er situationen en anden, fordi teksten her kun fungerer efter sin bestemmelse, når den synges som salme. Melodien spiller i så fald med; men salmen er i dette tilfælde næppe skrevet til nogen kendt melodi, og den oftest sungne (af C. C. Hoffmann) er først komponeret efter Grundtvigs død. Det samme gælder den anden i salmebogen anførte (af Th. Laub), som har en ganske anden karakter. Det vil for en retfærdig tekstbedømmelse være nødvendigt bevidst at se bort fra begge disse melodier, men samtidig have i tankerne, at der i rytmen er tale om en væsentlig komponent i salmen.

Salmen er på 12 strofer – den lader sig ikke overskue uden en disposition, som gerne skulde nærme sig digterens komposition. Det er nærliggende at dele den i 4 dele, hver på 3 strofer: de første

3 fremstiller Frelseren på korset og den tilbedende »i Støvet« (udtrykket kræver en nærmere fortolkning). De næste 3 indeholder en betragtning over denne situation, udmundende i de allerede i de indledende bemærkninger nævnte spørgsmål og svar. Strofe 7–8 forlader helt indledningens billede af den korsfæstede og taler i stedet om menneskehjertets hårdhed og den kærlighed, der strømmer ud fra Gud; den eneste forbindelse med centralbilledet er ordet »Vunder« (med association fra salmen Jesus, dine dybe Vunder fra 1600-tallet, bearbejdet af Grundtvig i Sang-Værket). De sidste 3 strofer er den egentlige lovsang til Frelseren og Forsoneren, helt igennem præget af »Korsets Gaade«, der kun løses ved troen på en kærlighed, der er stærkere end døden.

Grundbilledet i digtet er som sagt »Korset« – ordet forekommer 2 gange i hvert af de indledende 2 afsnit, slet ikke i det 3. og centrale afsnit, men vender tilbage i sidste afsnit med tilføjelse af ordet »Gaade«, et nøgleord i al Grundtvigs digtning (jf. Toldberg: Grundtvigs symbolverden 1950). Korset er kristendommens absurditet, og digtet eller salmen gør intet forsøg på at opløse den, men henstiller den tværtimod som uoverkommelig. Digtets centrale indsigt ligger i strofe 7–8, der i st. f. korset taler om »Hjertets Haardhed, Hjertets Kulde«, fjelde, sten, klipper, isbjerge, og som til sidst direkte taler om »Blod-Skyld«, dvs. at kende sig selv skyldig til døden.

Strofe 1 går ud fra den tornekrans, de romerske soldater satte på Jesu hoved, og tilkendegiver som modsætning dertil den tanke i stedet at ville omvinde korset med en krans af roser, dvs. at smykke det, som man smykker en grav – eller et levende, elskende menneske. Strofe 2 taler imidlertid ikke om den døde, men om den tilstedeværende, for hvis ansigt jeg står og hvem jeg tilbeder, fordi han *trods* sin uskyldighed *dog* er »miskundelig«, et gammelt dansk ord om den, der nærer menneskelige følelser for en anden. Dette er netop, hvad Jesus gør. Udtrykket »i Støvet« betegner kun salmens jeg som det blotte menneske – over for den guddommelige – men ikke med ansigtet mod jorden. Det er tværtimod vendt opad mod den tornekrone. I strofe 3 omfavner salmens jeg hans fødder, som Maria Magdalene, da hun salvede dem kort før hans død. Han havner da i en strøm af blod, der med et associationsrigt udtryk kaldes »Dit røde Hav« – det er 1) det hav, hvori Faraos hær druknede, dvs. symbolet på Guds almægt over for de mægtigste fyrster på jorden. 2) den rensende strøm, der tales om senere i salmen. Salmens jeg

omfavner Jesu fødder, fordi han trods sin »ophøjethed« (atter et dobbelttydigt udtryk) dog har medfølelse med mennesket i stedet for at foragte det. Dette udløser udbruddet i strofe 4: hvor fattig og nøgen er dog Frelseren! – Tornekronen virker som en grusom spøg: men menneskenes forhånelse af den uskyldigt dømte vender sig mod dem selv. Tornekronen er symbolet på Guds uforståede almagt; den kan kun bæres ved at være selvvalgt. Men hvad har fået Guds søn til at gøre dette valg? spørger salmens jeg i strofe 5: hvorfor har han villet gøre sig til menneske, helt og holdent? – Svaret gives straks i strofe 6: det er gådens løsning, at Gud finder det saligere at give end at tage. Hans »Hjerte-Glød« var stærkere end døden – hvilket modsætningsvis får mig til at føle hårdheden og kulden i mit eget hjerte des stærkere. Dermed er vi nået frem til salmens vendepunkt. Den kontemplative situation – hvor fiktiv og konstrueret den end kan forekomme en kritisk læser med hele hans apparat over for salmedigteren med hele *hans* apparat (af latinske forlæg) – udløser dén selverkendelse, som er indholdet af strofe 7–12.

Salmens 2. halvdel tager sit udgangspunkt i stærke billeder af den hårdhed og kulde, som gør det umuligt for mennesket at yde nogen gengæld for Jesu korsdød. Der er – strofe 8 – ingen anden udvej end at tro på den kærlighed, der tilkendegav sig ved hans vilje til at dø for vor skyld. Det er denne kærlighedsstrøm, salmens jeg i strofe 9 beder om at få del i, så at Jesu blod kan løbe ind »i mine Aarer«, og det er denne tanke, som bærer det største ønske i strofe 10: »Lad i Dig mig elske Livet«, d. e. lad din kærlighed få mig til at elske livet og – hedder det yderligere – give mine tanker sammenhæng, skønt jeg – strofe 11 – véd, at jeg må dø. *At elske livet med dødens vished for øje* er det paradoksale mål, denne salme – i strofe 12 – styrer hen imod. Men det var allerede skjult til stede i dens udgangspunkt: rosenkransen om korset, digtets gåde.

Anledningen til ovenstående forsøg er Niels Egebaks karakteristik af denne salme og dermed »al autentisk salmedigtning« som en »tilskrivning« af det sjældne smykke, som hedder *troen*. Karakteristikken lider af den grundfejl, at Egebak opfatter den kristne religion eller i hvert fald den religiøsitet, der udtrykkes i Grundtvigs salmedigtning, som en ideologi, skabt af den menneskelige psyke, m. a. o. noget, mennesket kan tilskrive sig selv. Tro er imidlertid *tillid til noget uden for mig selv*. Mellem mennesker er det oftest det enkelte menneskes tillid til et andet eller andre mennesker. Anvendt om mennesket som så-

dant, dvs. ikke om enkeltmennesket, men om alle mennesker i modsætning til, hvad der ikke er mennesker, betegner det et eksistensvilkår. Mennesket kan ikke leve uden at nære en større eller mindre grad af tillid til sin ikke-menneskelige omverden. Bevidstheden om dette eksistensvilkår udtrykker sig i religion eller religiøsitet. Jesu evangelium forudsætter denne situation. Det gør denne salme også.

Det er principielt urimeligt at tale om »ideologiske årsager« til de ændringer, et digt må undergå for at kunne bruges som salme. Et digt står for digterens egen regning, også når han taler på en andens eller andres vegne. En salme skal kunne synges af enhver kristen. Et personligt digt kan udtrykke fuldkommen nihilisme, en salme ikke. Salmen forudsætter troen, fordi det at synge en salme er en bekræftelse af, en styrkelse i troen. I sig selv er troen som sagt et eksistensvilkår, dvs. ret beset en forudsætning for alt menneskeliv. – En ideologi kan være en overbygning af den fundamentale tro, og den kristne teologi kan tage sig ud som en sådan – ja begrebet ideologi, der knættedes under den franske revolution i 1796, er formentlig netop tænkt som et alternativ til en tidligere enerådende teologi. Men hverken teologi eller ideologi er tro.

Salmen er kristen, ikke specielt grundtvigiansk, hvilket fremgår af dens historie. Men udeladelsen af de tre strofer kan forklares ved, at de indeholder tanker og udtryk, som er omstridt, herunder linien »Thi jeg troer, Du er tilstæde« – denne tro deles ikke af alle danske kirkegængere, som dog ikke vil fraskrive sig den kristne tro. Når Egebak forestiller sig ordet »troer« her brugt om en formodning og udvider dette til at gælde brugen af samme ord i 8. og 11. strofe, forekommer det mig urimeligt. Man fremsætter ikke i en salme en formodning om noget omstridt; enten siger man ja eller nej eller ingenting. På den anden side er den tillid, der udtrykkes, og den overbevisning, der fremsættes, som sagt omstridt i den forstand, at man må kæmpe for den.

Det forekommer mig ligeledes urimeligt at identificere salmens jeg med »skriveren«, ikke den enkelte syngende. Især når disse to muligheder sættes i modsætning til hinanden. Det er klart, at salmens jeg er salmedigteren, i dette tilfælde gendigteren Grundtvig; men det er lige så klart, at hans jeg gør krav på at udtrykke den enkelte syngendes tanker, følelser og forestillinger. Man synger salmen i den udstrækning, man kan nikke bekræftende dertil.

Denne indskrænkning af jeget i salmen fører til en skæv fortolk-

ning af strofe 7–8: »hvor kan *han* (skriveren) være hård og uren, og tvivle, når Kristus også er død for ham?« Dette er ikke en blot lejlighedsvis ruelse i den skrivendes situation, men erkendelsen af en grundtilstand i mennesket, »Hjertets Haardhed, Hjertets Kulde«. At forholde sig hård og kold over for et andet menneskes død og pine er umenneskeligt. At jeg er sådan, vækkes jeg til erkendelse af ved synet af den korsfæstede. Og det eneste, som gør det muligt for mig at tåle dette syn, er den viden, at han selv har valgt denne død og pine af kærlighed til mennesker, til »Verden«, trods dens grusomme spøg, dens og min hårdhed og kulde. – Det er altså også skævt, når Egebak etablerer en spaltning mellem »Verden«, »jeg« og »os«. Der er ganske vist en sådan modstilling i 1. strofe; men den akcentueres ikke i det følgende, og brugen af ordet »os« i st. f. »mig« i strofe 5 og 6 udtrykker den erkendelse, at Jesu kærlighed netop ikke blot gælder den enkelte angrende synder ved korsets fod, in casu digteren (skriveren), men *os alle*. For at citere Ny Testamente: »Thi således elskede Gud Verden, at han gav sin Søn . . .« (Joh. 3.16.). Den indledende dichotomi er dermed ophævet. Salmen er ikke pietistisk. Jeg kan ikke selv ændre denne hårdhed og kulde; men Jesus kan.

Strofe 11s tale om min død som den personlige årsag til min angst og tvivl er ganske rigtig grundlæggende for salmens, digterens, overhovedet enkeltmenneskets erkendelse af sin egen eksistens, og kristentroen er ganske rigtig et svar på den heraf fremkaldte fortvivlelse – som forbliver et problem, en for mennesket alene uløselig gåde, der kun ophæves ved en overmenneskelig kærlighed, som meddeles mig.

Er al autentisk salmedigtning ikke en »tilskrivelse« af troens »rare Klenodie«? – Jo. Men det er ikke digteren, der tilskriver sig den og således frelser sig selv. Salmetekster er det litterære udtryk for en ofte vaklende tro, dvs. for tillid til en overmenneskelig magt.